

ПОКЛОН ДЪЛБОК, УЧИТЕЛИ И ПРИЯТЕЛИ!

Стоян Богданов

Уважаеми дами и господа, скъпи студенти и колеги!

Часовникът неумолимо минутите навърта, гони часовете, дните и годините. Но колчем се вслушаме вгълбено и смирено, ще доловим ехото далечно на два чудни гласа, които преди повече от две десетилетия, в същата тази просторна аудитория, водеха из дебрите на необятното Европейско средновековие жадните за знания студенти във Великогърновския университет “Св. св. Кирил и Методий”.

От края на 70-те до средата на 80-те години на отминалия вече ХХ в. българската историческа наука и в частност общата медиевистика загубиха едни от най-изявените си представители. Част от тази невесела хроника са Борислав Примов и Георги Първев.

БОРИСЛАВ СВЕТОЗАРОВ ПРИМОВ

Борислав Светозаров Примов е роден на 21 септември 1918 г. в семейството на проф. Светозар Георгиев – титуляр на дисциплината Средновековна обща история в Историко-филологически факултет на Софийския университет “Св. Климент Охридски”. През 1937 г. завършва класическия отдел на Първа софийска мъжка гимназия с отличен успех. Още през същата година постъпва като студент в специалността история в Софийския университет. През 1938 – 1939 г. следва история и английски език и литература в университета в Саутхямптън и се дипломира в университета в Кембридж по английски език. През 1941 г. следва история в университета на гр. Милано, Италия. Вишето си образование по история завършва окончателно през 1941 г. в Софийския държавен университет.

През 1942 – 1943 г. Борислав Примов отбива военната си служба като трудов войник в гр. Сливен, а след това – в София, към дирекцията за гражданска мобилизация. През есента и зимата на 1944 – 1945 г. е мобилизиран като преводач по английски език в Щаба на войската, IV отдел.

Няколко месеца е кандидат-учител и от края на 1941 г. е назначен за асистент по средновековна обща история в Софийския университет. През 1947 г. е избран от Факултетния съвет за доцент с монографията си “Жофроа дьо Вилардуен, Четвъртият кръстоносен поход и България”.

През 1967 г. Борислав Примов е избран за доцент по средновековна обща история в наскоро открития Великотърновски университет “Кирил и Методий”, където преподава до края на живота си. И тук си позволявам да споделя пред вас, че Борислав Примов до края на живота си ненавиждаше дълбоко доцентското звание, което по капризите на отминалото време е трябвало на два пъти да завоюва.

През 1953 г. той е принуден да напусне Софийския университет и само благодарение на намесата на видния български учен от онова време Димитър Косев е привлечен като нещатен научен сътрудник в Института за история при БАН. От 1958 г. е назначен на щатна длъжност младши научен сътрудник, а от 1963 г. е вече старши научен сътрудник. Бих подчертал, че Борислав Примов изпитваше особени чувства на признателност към Димитър Косев, който му протегна ръка за помощ във време, когато съдбата и властващите му нанасяха незаслужено удари.

Получил солидна езикова и историческа подготовка, Борислав Примов владее класическите езици латински и гръцки, а също и средновековен гръцки (византийски), а също и средновековен латински език. Във връзка с пряката си работа овладява старофренски и староиталиански. Борислав Примов работеше свободно с модерните езици английски, френски, италиански, немски и руски.

Като изявен ерудит беше член на Научния съвет на Института за история и на Специализирания научен съвет по стара и средновековна история. Беше дългогодишен председател на Комисията за латински извори към Института за история и на редколегиите на редица институтски издания като *Études historiques*, *Byzantinobulgarica* и др. Също така участва в редколегията на том втори и трети от многотомната история на България. Участва и в научните групи за издирване и издаване на дубровнишки извори за българската история, на английски и френски извори. От 1969 до 1973 г. е научен секретар на Института за история.

Борислав Примов беше учен с разностранни интереси, но основните направления на изследванията му, както сам той определя, са:

Отношенията на средновековна България и Европейския югоизток със Западна Европа: кръстоносните походи, дуалистичните еретически

движения, търговските връзки и политическите отношения между Изтока и Запада, международните връзки и международното значение на българската държава през Средновековието и др.

Борислав Примов е автор на над сто научни труда и публикации: монографии, студии, статии, научни рецензии, доклади, издания на извори и др. Освен на български, неговите трудове са печатани на английски, руски, френски, немски и румънски език. Автор е също на учебници, учебни помагала, научно-популярни книги, брошури и статии. Той направи много за популяризирането на българската и европейската история и култура сред няколко поколения.

Периодът 1955 – 1964 г. е най-ползотворен за Борислав Примов в неговите изследвания върху дуалистичните ереси в поредица студии и статии. Сред тези изследвания бих отбелязал “Българското народностно име в Западна Европа във връзка с богомилите“, “Поп Богомил и богомилското движение“ и др. Особен интерес поражда монографичното изследване “Богомилският дуализъм. Произход, същност и обществено-политическо значение“, в което авторът застъпва тезата, че богомилите отстояват умерено-дуалистични възгледи не само на Балканите, но и в Западна Европа. Неговите аналитични проучвания съдържат важни фактологически и концептуални приноси и са солидна база за по-нататъшни проучвания.

През 1972 г. с указ на президиума на БАН Борислав Примов е удостоен с грамота и парична награда за монографията “Бугрите. Книга за поп Богомил и неговите последователи“, която се явява своеобразен синтез на неговите многогодишни изследвания на дуалистичните еретически учения. През 1975 г. тази книга беше издадена на френски език от парижкото издателство “Пайо”.

Вече беше отбелязано активното участие на Борислав Примов в изготвянето на том втори от многотомната История на България, в която той подготви материалите върху най-трудния период – втората половина на VIII в., когато хановете се сменят с главозамайваща бързина и съществуването на българската държава е поставено на карта. Негово дело в същия том е и разделът “Укрепване и териториално разширение на българската държава през първата половина на IX в.“ В следващия том трети под неговото перо излиза главата “Утвърждаване и териториално разширение на Втората българска държава от края на XII и началото на XIII в.“, като разбиранията му за етническите промени в българските земи звучат актуално и днес. Замисленото панорамно изследване за цар Калоян в общоевропейските му измерения остана недовършено.

Боби Примов, както с любов го наричаха студентите, беше обичан и уважаван преподавател, чиито лекции се посещаваха от студенти от различни специалности - филолози, художници и др. За съжаление приживе той успя да публикува само част от тях (“Средновековна история”, ч. 1. С., 1951.)

Борислав Примов записа трайно своето име сред кохортата от най-изтъкнати представители на общата и българската медиевистика. Той беше образец на висока нравственост, колегиална и човешка, и въпреки нелекия си житейски път, напомнящ много катарската “ендура”, ни напусна пречистен и спокоен.

ГЕОРГИ СТЕФАНОВ ПЪРВЕВ

На 29 юни 1987 г. тежка болест огне живота на к.и.н. Георги Стефанов Първев, доцент по средновековна обща история във Великогърновския университет. Историческият факултат изгуби още един свой изявен учен - медиевист, отличен педагог и голям общественик.

Георги Първев е роден на 4 декември 1933 г. в с. Добри дял, Великогърновски окръг, в семейството на селски стопани. Завършва средното си образование в гр. Горна Оряховица, а през 1952 – 1954 г. учи в Института за прогимназиални учители в гр. Варна, специалност история и френски език. Трудният път на селски учител го отвежда първо в добруджанското село Генерал Колево (1954 – 1958), а след това – в с. Белослав, Варненско (1958 – 1966).

Училището в с. Белослав скоро става предпочитано място за провеждане на открити уроци и обмяна на опит между учители историци от окръга. В тези уроци младият Първев показва забележително умение да общува с учениците и да ги води в сложните събития и явления на европейската история. По предложение на окръжното ръководство на отдел “Народна просвета” Георги Първев постъпва в Софийския университет “Климент Охридски” като студент задочник по история. Там той слуша лекциите на изявени български историци като Александър Бурмов, Димитър Ангелов, Петър Петров и др. и под тяхно влияние оформя трайните си интереси към средновековната история.

Ето защо когато през 1966 г. във Висшия педагогически институт “Кирил и Методий” е обявен конкурс за асистент по средновековна обща история, Първев го спечелва убедително. Оттогава датират съвместната му работа и дружбата му с доц. Борислав Примов. С много всеотдайност и

желание двамата работят за утвърждаването на средновековната обща история като една от основните университетски дисциплини.

Първите преподавателски степени Първев премина сравнително бързо: през 1970 г. беше избран за старши асистент, през 1973 г. – за главен асистент, като до 1978 г. води семинарни упражнения, а след това започна да чете лекции пред студенти-задочници. Сам бивш задочник, Първев се отнасяше с много уважение и разбиране към учещите в тази форма студенти.

Неочакваната кончина на Борислав Примов през 1984 г. изправи Георги Първев пред необходимостта да оглави дисциплината и да поеме всички лекции. През 1985 г. той защити кандидатската си дисертация на тема “Политическото развитие на Полша през периода на феодална раздробеност (1034 – 1227)”. Дисертационният му труд получи висока оценка от Специализирания научен съвет. През есента на 1986 г. беше открита процедура на Георги Първев, а през пролетта на 1987 г. той спечели конкурса и бе избран за доцент по средновековна обща история. Този период съвпадна с ускореното развитие на заболяването, което ни отне завинаги човека, колегата и близкия приятел доц. д-р. Георги Първев.

В своето научно развитие Георги Първев измина продължителен път, изпълнен с редица трудности и неблагоприятни обстоятелства, които трябва да се имат предвид при оценката на научното му наследство, наброяващо около 40 заглавия. Той постъпи на работа във Великотърновския университет в началото на 30-те си години, по една трудна дисциплина, за която чуждозиковата подготовка е *conditio sine qua non*. Покойният доц. Примов обичаше да ни повтаря, че един общ историк се изгражда за 20 години. Случаят с Първев показва верността на тази мисъл. Неговата упоритост и трудолюбие му помогнаха в езиковата подготовка и в разцвета на творческите си сили той вече работеше свободно с литература на полски, чешки, френски и италиански и с изворите на латински. Това личи от богатата библиография на медиевистичните му проучвания.

Другото условие за нормална научноизследователска работа в общата медиевистика са задграничните специализации. Георги Първев получи такава възможност едва през 1973 г. Като стипендиант на ЮНЕСКО той замина на шестмесечна специализация в Познанския университет, където работи под ръководството на професорите Бригита Кюрбис и Герард Лабуда. По-късно Първев работи в архивите и научните библиотеки на Краков под ръководството на проф. д-р Йежи Вирозумски.

Специализацията и последвалите я командировки в полската република насочиха окончателно научните му интереси в областта на полската средновековна история (XI – XIV в.) и полско-българските връзки и отношения до края на XIX в. Определена заслуга за това има и доц. Борислав Примов.

Научната продукция на Георги Първев може да бъде обособена в няколко тематични групи: изследвания върху историята на Полша и Европа през XI – XV в. (тази група включва и публикациите по темата на дисертацията); полско-български отношения XIII – XVII в.; пътеписи за българските земи; полско-български отношения през XIX в.; рецензии, отзиви и учебно-методически разработки; научно-популярни статии.

Несъмнено за утвърждаването на Първев като учен-медиевист най-голямо значение имат изследванията от първата група. Тук трябва да се има предвид още едно съображение. Обикновено младите научни работници хвърлят всички сили за написването на дисертация, след което търсят възможност за нейното частично или цялостно публикуване. Георги Първев тръгна по друг път. Първо той изследва задълбочено отделни проблеми от полската история в периода XI – XIV в. и публикува няколко студии с определен научен принос, които бяха високо оценени като самостоятелни проучвания. Едва тогава дойде дисертацията като логичен завършек на тези проучвания, за да представи своя автор не като начинаещ медиевист, а като утвърден специалист по проблемите на средновековната полска история.

От 1973 г. имах възможност да работя с Георги Първев и да наблюдавам отблизо неговата работа както върху посочените частични проучвания, така и по написването на кандидатската му дисертация. Трябва да подчертая, че той се отнасяше с изключителна научна добросъвестност и отговорност към изследваните проблеми, дори изпитваше своеобразен страх от голямата наука. Тази нагласа го караше да не бърза с окончателното оформяне на дисертационната тема.

Личният опит, собствените успехи и несполуки допринесоха за стесняването на хронологическите рамки и проблеми на дисертацията, която в първоначалния си замисъл трябваше да обхваща развитието на полската държава през XI – XIV в. Ето защо той натрупа многообразен и ценен изворов и историографски материал. Неговото проучване и овладяване погълна много сили и време от най-хубавите му години в университета. Със съжаление трябва да отбележа, че една голяма част от събраните материали останаха неизползвани по обясними причини.

Впоследствие темата на дисертацията придоби окончателния си вид – “Политическо развитие на Полша през периода на феодалната раздробеност 1034 – 1227 г.” в обем от 350 машинописни страници. Мотивите на това решение, както самият Първев отбелязва, могат да се търсят в няколко посоки: феодалната раздробеност е процес, характерен за държавите от феодален тип, което прави проблема значим за медиевистичните проучвания в Европа; изследването на тези процеси в Полша може да бъде използвано като сравнителен материал за други държави; липсват цялостни монографични проучвания върху проблема в полската историография; общият славянски корен на българския и полския народ е обусловил запазването на редица общи черти в развитието им в епохата на феодализма независимо от чуждите влияния.

Като изхожда от постановката, че феодалната раздробеност има надстроен характер, Георги Първев изследва проблема в икономически и обществено-политически аспект. Следвайки методическите указания на проф. Герард Лабуда относно генезиса на феодалната раздробеност, Първев си поставя три основни задачи:

1. На основата на обществено-икономическото развитие на ранната полска държава и утвърждаването на княжеското право да разкрие източниците на формиране на материалната база на феодалната класа и нейната роля в политическия живот на страната.

2. Да изясни причините за зараждане на противоречия между монарха и представителите на тази класа, които формират съдържанието на феодалната раздробеност и формите на нейния външен израз.

3. Да посочи ролята на Малополша и малополското можновладство за ликвидиране на принципатско-сеньориалната система, заложената от Болеслав Кривоусти, и за задълбочаване на феодалната раздробеност.

Дисертацията е изградена върху солидна изворова база. Освен съчиненията на известните средновековни хронисти Георги Първев използва много папски були, дарствени и потвърдителни грамоти на полските владетели и други документи, преобладаващата част от които ползва в латински оригинал.

Отличното познаване на този разнороден изворов материал, неговата критична и вярна интерпретация помогнаха на Първев да достигне до изводи, които нерядко влизат в разрез с общоприетите постановки в полската историография, дават му възможност да защитава собствени становища и да направи корекции в общопризнатата хронология. Във връзка с основните

цели на дисертационния труд Георги Първев достига до решения с приносен характер относно социалната структура на полското общество, мястото и ролята на немската колонизация в развитието на производителните сили на страната, еволюцията на княжеската власт и нейната политика по отношение на църквата и светските феодали, за значението на *вечето* в политическата структура и държавното управление. Подчертан принос има трета глава, озаглавена “Утвърждаване на феодалната раздробеност в Малополша (1102 – 1227 г.)”, в която е проявен най-добре изследователският талант на автора. Чрез задълбочен анализ на един от най-заплетените и неясни периоди в полската история той прави корекции и уточнения и разкрива причините за конфликта между кралската власт и част от висшия клир в политическото русло на можновладците.

Основните резултати в дисертационния труд са формулирани в няколко извода:

1. Феодалната раздробеност е закономерен процес, чието начало е в последната четвърт на XI в., и главна движеща сила на този процес била висшата феодална аристокрация.

2. Феодалната раздробеност в Полша приема подчертано династичен характер за разлика от западноевропейския модел на класическия феодализъм.

3. Въпреки териториалните загуби в този период протекли важни обществено-икономически промени, които подпомогнали обединението на страната и изграждането на съсловно-представителната монархия.

Като епилог на дисертационната тема и свързаните с нея разработки се явява студията “Проблемът за обединяването на Полша в края на XIII и началото на XIV в.”. Това е най-зрялата полонистична студия на Г. Първев.

От цикъла изследвания на полско-българските отношения през периода XIII–XVII в. общомедиевистично звучене имат разработките, свързани с живота на Григорий Цамблак и дейността му на Констанцкия събор. В първата статия, озаглавена “Полската историография и извори за участието на Григорий Цамблак в Констанцкия събор 1414–1418 г.”, Първев изтъква значението на пребиваването на Цамблак в Краков от 5 до 17 май 1418 г. и отношенията му с полския владетел. Заедно с Красимир Банев Първев публикува за пръв път у нас встъпителното слово на Цамблак, произнесено от Мавриций Рвачка пред папа Мартин V и генералния съвет. Словото е представено в латински оригинал и превод на български от Кр. Банев и е придружено от задълбочен и интересен коментар – дело на Георги Първев.

Център на триадата изследвания е студията “Констанцкият събор и участието на Григорий Цамблак в него“. Според Първев именно участието на Цамблак в събора дава израз на неговите обществено-политически разбирания и стремежи по важни за съдбата на балканските народи и източното славянство проблеми. Особено внимание авторът отделя на тържествената аудиенция на Григорий Цамблак при папа Мартин V, състояла се на 25 февруари 1418 г. в присъствието на император Сигизмунд. Първев изтъква несломимата вяра на големия българин в близкото освобождение на народа ни. Средство за това Цамблак виждал в осъществяването на уния между католическата и източноправославната църква. Много убедително звучи заключителната характеристика, че Цамблак “...издигнал и отстоявал искането за уния не по пътя на поглъщане и подчинение на източноправославната църква от католическата, а по пътя на преговори между две равни и пълноправни страни”. Именно в това Първев вижда най-голямата заслуга на Цамблак.

Представата ни за общомедиевистичните изследвания на Георги Първев не би била пълна, ако не споменем още две негови публикации, а именно “Кирило-методиевата проблематика в полската историография” и “Проблемът за българския произход на полската княгиня Виола-Венцислава в полската историография”. На пръв поглед тези теми заемат странично положение спрямо неговите основни интереси, но в тях още веднъж се проявява трайният стремеж на Първев да търси мястото на българина и неговата история в рамките на европейското Средновековие.

Малко встрани от полската проблематика стои докладът на Георги Първев със заглавие “Средновековната българска държава като център на еретически движения в Европа XII – XIV в.”, изнесен на Международния симпозиум във Велико Търново през 1973 г. По-късно този материал бе публикуван на български и полски език със заглавие “Ръководството на инквизитора” от Бернар Ги като извор за еретическите движения през XIII и XIV в.” В този доклад резонираше идеята на Борислав Примов да формира от търновския колегиум по средновековна обща история група за изследване на еретическите движения в Западна Европа. Прездвременната кончина и на двамата остави тази амбиция нереализирана.

Научните интереси на Георги Първев често надхвърляха рамките на средновековната обща история. По време на своите командировки той издирваше и събираще свидетелства за миналото на българския народ. Резултатите от тези “странични занимания” намериха израз в една солидна група

публикации, разделени в два тематични кръга. Първият включва пътеписи за българските земи като дневникът на полския посланик Ян Гнински, посетил Константинопол през 1677 г., пътните бележки на френския географ и пътешественик Гийом Лежан от 1857 и 1867 г., спомените на поляка Юзеф Кромер и др. Тези материали изобилстват с интересни данни за бита, обичаите и робската участ на българите в Османската империя, а авторите им проявяват явни симпатии към нашия народ. Имах възможност да участвам като съавтор при издаването на част от тези пътеписи и с удоволствие си спомням съвместната работа с Георги Първев, която имахме намерение да продължим в бъдеще.

Вторият кръг обединява дузина публикации върху полско-българските отношения през периода XIX– ср. на XX в. В тях проличава широката историческа култура и интереси на Първев, който можеше да работи с успех и в новата българска история. Като историк и общественик той често откликваше на важни събития и юбилейни годишнини от нашата история.

Едномесечният курс по италиански език в Перуджа през 1976 г. роди статията “Отзвукът на Априлското въстание по страниците на италианския вестник “Куриере дел Умбрия”.

Във връзка с пребиваването на полските емигранти в българските земи на север от Балкана през 1849 – 1850 г. Първев разглежда дружеските и културни контакти на поляците с българското население. Една част от тези проучвания бяха отпечатани и на полски език, като способстваха за укрепването на приятелските чувства между двата народа, свързани през XIX в. не само с общия си славянски произход, но и с еднаквата си участ.

Върху същите материали Първев написа няколко научно-популярни статии, отпечатани във вестниците “Поглед”, “Нова светлина” и др. Тези публикации получиха висока оценка от Културния център на полското посолство в София, което изпрати благодарствено писмо до Георги Първев.

Освен като изявен историк-полонист и медиевист Първев се утвърди и като квалифициран преподавател по средновековна обща история. Ако 12-годишният учителски стаж доведе до късното влизане в науката, той му беше изключително полезен в работата му със студентите по време на семинарните упражнения. Като негов студент си спомням с какво майсторство ни въвеждаше в неясните средновековни документи, как ни приучваше към анализ на отделните сведения. Неговите логични, добре обосновани обобщения оставяха трайни следи в паметта ни.

Георги Първев не успя да напише цялостен лекционен курс поради краткото време, в което беше титуляр на дисциплината. То съвпадна с най-натоварения период, когато работеше по завършване на дисертацията си, но запазените от него планове, конспекти и отделни разработки показват сериозното му отношение към тази част от труда на университетския преподавател. В цялостно оформените лекции се проявяват ерудиция, здрава научна логика, езикът е ясен и точен, а изводите – стегнати и убедителни.

Георги Първев беше човек със силно развито чувство за гражданска отговорност, с любов към хората и подчертани организаторски качества. Той беше значима, авторитетна и уважавана личност в Историческия факултат, в университета, в квартала и в живота на града. Добър познавач на полския език, който владееше писмено и говоримо, Георги Първев беше често ангажиран като преводач при посещенията на полски делегации във Велико Търново.

Контактен по природа и добър по душа, той намираще лесно път към студентите, колегите и съгражданите си. Георги Първев беше общественик не заради заеманите от него длъжности, а защото умееше да общува с хората, да вниква в техните проблеми, да им помага. В това отношение той нерядко беше връзката между младите асистенти и ръководството, отстояваше честно и безкористно техните нужди и интереси. Може би затова той имаше много приятели.

Тежкия и изтощителен, предимно нощен труд на научния работник, обществената ангажираност, която поглъщаше голяма част от времето му, а и известно неразбиране от страна на обкръжението във факултета, се отразиха допълнително върху чувствителната душа на Първев, а оттам и върху здравословното му състояние, а тежкото заболяване ни отне човека, колегата и близкия приятел.

Почивай в мир, скъпи ми маестро!